

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TIL VA SAVODXONLIK METODIKASI

Ikramova Dinara Xakimjanovna

*Andijon viloyati Oltinko'l tumani „Yangi avlod“ xususiy maktabi
boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Annotatsiya: boshlang'ich sinflarda til va savodxonlik metodikasi o'quvchilarning til ko'nikmalarini rivojlantirish va savodxonligini oshirishga qaratilgan uslublar, metodlar va faoliyatlarni o'z ichiga oladi. Ushbu metodika o'qish, yozish, tinglash va gapirish ko'nikmalarini birlashtirib, o'quvchilarning kommunikativ qobiliyatlarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: til ko'nikmalari, savodxonlik, o'yinlar, vizualizatsiya, individual yondashuv, metodlar, baholash, o'qituvchilarning roli, o'qitish strategiyalari, tinglash ko'nikmalari, dars rejalashtirish.

Аннотация: методика языка и грамотности в начальных классах включает приемы, методы и мероприятия, направленные на развитие языковых навыков учащихся и повышение их грамотности. Этот метод сочетает в себе навыки чтения, письма, аудирования и разговорной речи и служит укреплению коммуникативных способностей учащихся.

Ключевые слова: языковые навыки, грамотность, игры, визуализация, индивидуальный подход, методы, оценка, роль учителя, стратегии обучения, навыки слушания, планирование урока.

Abstract: the methodology of language and literacy in primary grades includes methods, methods and activities aimed at developing students' language skills and improving their literacy. This method combines reading, writing, listening and speaking skills and serves to strengthen students' communicative abilities.

Key words: language skills, literacy, games, visualization, individual approach, methods, assessment, role of teachers, teaching strategies, listening skills, lesson planning.

Dunyoni bilish nazariyasi ona tili o'qitish metodikasining metodologik asosi hisoblanadi. Metodikaning amaliy ahamiyati o'quvchilarning til boyligini har tomonlama to'liq bo'lib olishlarini ta'minlashdir. Buning uchun biz quyidagilarni yodda tutushimiz lozim: til kishilar o'rtasidagi aloqaning zaruriy vositasidir; tilsiz jamiyatning yashashi mumkin emas; tilning aloqa vositasi sifatidagi ahamiyati uzluksiz ortib boradi; maktabning vazifasi tilni aloqa-kishilar orasidagi munosabatning rivojlangan nozik quroliga aylantirish hisoblanadi. Til oqilona, mantiqiy bilish vositasidir; til birliklari va formalari yordamida bilish jarayonida umumlashtirish, tushunchani muhokama va xulosa bilan bog'lash amalga oshiriladi; til va nutq tafakkur bilan uzviy bog'lanadi. Biz fikrni nutqda shakllantiramiz. Tilni egallash va nutqni o'stirish bilan o'quvchining fikrlash qobiliyati ham o'sadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarning til o'rganish ko'nikmalarini

muvaqqiyatli bo'lishi uchun darsda ishning o'yin turlaridan foydalanish kerak, chunki kichik yoshdagi o'quvchilar uchun o'yin atrofdagi dunyoni o'rganishning asosiy shakli hisoblanadi. O'quvchilar bir-biri bilan bellashib, yangi so'zlarni takrorlab, yangi materialni yaxshiroq o'zlashtiradilar. Kognitiv o'yinlar ko'nikmalarni rivojlantirish uchun qanday xizmat qilishini aniqlashimiz kerak. Ma'lumki, o'yin boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv faoliyatida etakchi o'rinni egallaydi. Aynan o'yin quyi sinflarda qo'llash uchun eng mos keladi, chunki o'qituvchining ham, o'quvchilarning ham ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish, leksik va grammatik materialni muvaqqiyatli o'zlashtirish uchun cheksiz imkoniyatlar mavjud. Ko'pgina iqtidorli o'qituvchilar o'quv jarayonida o'yinlardan foydalanish samaradorligiga e'tibor berishdi. O'zbekistonda boshqa fanlarda bo'lgani kabi ona tili uchun tayanch va fanga oid umumiy kompetensiyalar tizimida kommunikativ, axborotlar bilan ishlash, o'zini o'zi rivojlantirish, ijtimoiy faol fuqarolik, milliy va umummadaniy, matematik savodxonlik, texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyalari belgilangan. Mazkur kompetensiyalar o'quvchilarga ona tili fani orqali singdiriladi. Til fikrni shakllantirish va bayon qilish, taassurot, his-kechinalarni ifodalashda muhim o'rin tutadi. Til jamiyat a'zolarining bir-biri bilan o'zaro aloqasi uchun xizmat qiladigan vositadir. Bu vosita qanchalik takomillashsa, fikr shunchalik aniq, ta'sirchan ifodalanadi. Demak, kishilarning o'zaro munosabati, his-tuyg'ulari, kechinma va holatlari til vositasida aniqlashadi. Maktabda ona tilini chuqur o'rganish zarurati tilning bajaradigan asosiy vazifalaridan kelib chiqadi. K.D.Ushinskiy boshlang'ich maktab o'quv predmetlari tizimida ona tiliga katta ahamiyat berib, uni markaziy va yetakchi predmet hisoblagan. „Ajoyib o'qituvchi bo'lgan ona tili bolaga ko'p narsani o'rgatadi... Bola ikki-uch yil ichida shuncha ko'p narsa o'rganadiki, ko'p narsa bilib oladiki, 20 yil qunt bilan metodik jihatdan juda to'g'ri o'qiganda ham uning yarmicha o'rgana olmaydi. Ona tilining ulug' pedagogligi ham ana shundadir"— deydi u. Shuning uchun ham boshlang'ich sinflarda ona tilini o'rganishga katta ahamiyat beriladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ona tili darslarida ongli o'qish va savodli yozishga o'rganadilar, og'zaki va yozma nutqning qonun-qoidalarini egallaydilar. Ona tili sohasidagi ko'nikma-malakalar (nutq, o'qish va yozishga oid malakalar) o'quvchilarning o'quv mehnatining zaruriy sharti va vositasidir. O'quvchi o'qish ko'nikmalarini egallash bilan bir qatorda, birinchi navbatda, o'zining ona tilini o'rganishi zarur, chunki ona tili bilimdonlikning, aql-idrokning kalitidir. Ona tili boshqa fanlarni o'qitish vositasi hamdir: jamiyat tarixi ham, tabiiy fanlar ham ona tili yordamida o'rganiladi. Demak, ona tili bolaning umumiy kamol topishida ham, bilim va mehnatga havasini uyg'otishda ham alohida o'rin tutadi. Til muhim tarbiya vositasidir. Badiiy adabiyotlarni, gazeta, jurnallarni o'qigan bola o'zida eng yaxshi xislatlarni tarbiyalab boradi, muomala madaniyatini egallaydi.

Savod o'rgatish metodikasi, ya'ni elementar o'qish va yozishga o'rgatish. Bolalarga savod o'rgatish pedagogika fanidagina emas, balki ijtimoiy hayotda ham juda jiddiy masalalardan hisoblanadi. Chunki xalqning savodxonligi mustaqillik uchun, siyosiy onglik uchun, madaniyat uchun kurash qurolidir. Mustaqil O'zbekiston Respublikamizda har bir kishining savodxon bo'lishiga alohida e'tibor berilmoqda.

Prezidentimiz I.A.Karimov kelajak avlodning savodxon, yuksak m a'naviyat egasi bo'lib yetishishlari uchun g'am xo'rlik qilmoqdalar. Misol uchun, I-sinfqa qadam qo'ygan bolalarga barcha o'quv qurollarining sovg'a qilinishi, 2008-yilning „Yoshlar yili“ deb atalib, shu nomli dasturning amalga oshirilishi va hokazo. 1. Savod o'rgatishda tovush-harf bilan tanishtirish unilardan boshlanadi. Hozirgi o'zbek tilida 6 ta unli fonema mavjud: a, o, i, e, u, o'. E harfi so'z va bo'g'in boshida qo'llanadi (ekin, echki, aeroplan), undoshdan keyin o'rta keng lablanmagan unli tarzida o'qiladi (kel, tez). Savod o'rgatishda oldin so'z boshida keladigan e, so'ngra undoshdan keyin keladigan e tovush-harfi bilan tanishtiriladi. O harfi o'zbekcha, um uinturkiy so'zlarda quyi keng, lablangan o tovushini ifodalaydi, ruscha-baynalmilal so'zlarda urg'usiz bo'g'inda a tarzida (botanika), o'tovushi kabi (tonna), qisqa i tarzida (traktor) talaffuz qilinadi. Shuning uchun bu unli qatnashgan ruscha-baynalmilal so'zlar savod o'rgatish davridan so'ng o'quv jarayoniga kiritiladi. A tovushi bahor, savol kabi so'zlarda o kabi, mitomala, munosabat kabi so'zlarda i tovushiga yaqin talaffuz qilinadi, lekin a yoziladi. U tovushi qovun, sovim kabi so'zlarda i tovushiga yaqin talaffuz etilsa ham u yoziladi. 1 tovushi bilan, sira kabi so'zlarda talaffuz etilmasa ham yozuvda doim o saqlanadi. 2. O'zbek tilida 24 ta undosh tovush bor. Yozuvda ular 23 ta harf bilan ifodalanadi: shulardan 3 tasi harf birikmasi, 21 tasi yakka harf bilan belgilanadi. Ular quyidagilar: b, d, f, g, h, j (jurnal), j (jo 'ja), k, l, m, n, p, q, r, s, t, v, x, y, z, g', sh, ch, ng. Undoshlarni o'rgatishda ham muayyan tartibga, talabga asoslaniladi. Analitik-sintetik (tovush-tarkib) tovush metodiga K.D.Ushinskiy asos solgan. Bu metod hozirgi kunga qadar ancha takomillashdi. Shu bois analitik-sintetik tovush metodining an'anaviy hamda shakllanish, tashkil topish jarayonidagi tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. Savod o'rgatishda analitik-sintetik tovush metodi shaxsni shakllantirish maqsadiga ko'ra ta'limiy va o'stiruvchi xarakterda bo'ladi, nutqiy m ashqlar orqali aqliy o'sishini ta'm inlaydi, o'qishning ongli bo'lishini talab etadi. 2. Analitik-sintetik tovush metodi tashkiliy tomondan quyidagi ikki davrga bo'linadi: a) alifbegacha tayyorlov davri; b) alifbo davri. Bunda yozuvga o'rgatish o'qishga o'rgatish bilan parallel holda olib boriladi. 3. Analitik-sintetik tovush metodida psixolingvistik nuqtai nazardan quyidagilarga e'tibor qaratiladi: a) savod o'rgatish bolalarning jonli nutqiga, ular egallagan nutq malakasiga asoslanadi; b) savod o'rgatishga tovush asos qilib olinadi, unda tovushni ajratishga, analiz va sintez qilishga, tovushlar artikulyatsiyasiga, bolalarda fonematik eshitishni rivojlantirishga katta ahamiyat beriladi; d) o'qish birligi sifatida bo'g'in olinadi, bo'g'in ustida ishlashga katta ahamiyat beriladi. Analitik-sintetik (tahlil-tarkib) tovush metodida savod o'rgatish jarayoni 4 oy davom etadi. Bu jarayon quyidagi 2 davrga bo'linadi: a) cilifbogacha tayyorgarlik davri (2 hafta); b) alifbo davri (31 dekabrgacha davom etadi). Alifbogacha tayyorgarlik davri. Bu davrning asosiy vazifasi o'quvchilarni maktab, sinf, tartib-intizom qoidalar va o'quv qurollari bilan tanishtirish, nutq o'stirishga oid m ashqlar o'tkazib, fonematik eshitishni o'stirishdan iboratdir. Alifbogacha tayyorgarlik davri, o'z navbatida, quyidagi 2 bosqichga bo'linadi:

1. Harf o'rganilmaydigan bosqich (1 hafta).

2. Unli tovush va harf o'rganiladigan bosqich (1 hafta).

Savod o'rgatish davrida o'qish va yozish harakatini maqsadga muvofiq ravishda bajara olish o'qish va yozish ko'nikmasi deyiladi. Bu ko'nikma bilimni talab qiladi, chunki har qanday ko'nikma bilimsiz shakllanmavdi. Bilim ko'nikmaga aylanmagan bo'lishi mumkin. Masalan, bola v harfining elementlarini, yozuv chiziqlari orasiga qanday joylashtirilishini bilib, uni daftarda yoza olmasligi yoki o'quvchi harflarni tanib, ularni o'qiy olmasligi mumkin. Yozish ko'nikmasini hosil qilish uchun boshqa faoliyat turlari, ya'ni yozish jarayonida partada to'g'ri o'tirish, ruchkani barmoqlar orasida tutish, daftarni qiyalikda qo'yish kabilar ham o'rgatiladi. O'qish va yozish ko'nikmasi takomillashtirila borib, malakaga aylantiriladi. Malakaning shakllanishi uchun bir faoliyat bir necha bora takrorlanishi lozim. Yozish malakasida o'quvchi ruchkani qanday ushlash, qanday yurgizish haqida o'ylab o'tirmay, so'z va gaplarni yoza boshlaydi. Demak, o'qish va yozish malakasi harakatning o'ylab o'tirmay amalga oshirilish jarayonidir. Malaka o'qitishning keyingi bosqichlarida mustahkamlanib, avtomatlashish darajasiga yetkaziladi. O'qish va yozish kishi nutq faoliyatining turi bo'lib, u nutqqa oid malakadir. O'qish malakasi ham, yozish malakasi ham nutq faoliyatining boshqa turlari bilan, ya'ni og'zaki hikoya qilish, o'zgalar nutqini eshitish orqali anglash, ichki nutq bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlangich sinflarga savod orgatishda ularga harflarni tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni va yozishni avvalo orgatish lozimdir. Savod orgatishdagi metodlar esa ularni yaxshiroq organishiga yordam beradi. Oqituvchi oquvchilar bilan ishlaganda savod orgatish metodlari orqali qiynalmay dars otishi mumkin boladi. o'quvchilarga ona tilini o'rgatish, ularni tarbiyalash va har tomlama rivojlantirish vazifasidan kelib chiqib, bilish nazariyasiga asoslanib, barcha yaqin, o'zaro bog'liq fanlar tavsiyalariga asoslanib, ona tili o'qitish metodikasi o'z tamoyillarini ishlab chiqadi. Bu tamoyillar umumdidaktik tamoyillardan o'zgacha bo'lib, o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi o'quv mehnatining yo'nalishlarini belgilab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOT:

1. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining roli //. – T.: O.,zbekiston, 2017.48 b.
2. Matveeva Ye.I., Patrikeeva I.E. Deyatelnostnyy podxod k obucheniyu v nachalnoy shkole: urok literaturnogo chteniya. – Vita-Press, 2016. – 550 s.
3. BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARNING TIL O'RGANISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH TAMOYILLARI BOSHQA FANLAR BILAN BOG'LIQLIGI PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI. Gulbayeva Gulxayyo Bahodirovna.
4. BOSHLANG'ICH SINF ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGIDA OG'ZAKI NUTQNI O'STIRISH .Djumayeva Guljaxon Baxramovna.
5. BOSHLANG'ICH SINFLARDA SAVOD O'RGATISH METODIKASI Qobilova Madina Sobir qizi.